

«Գիտական աշխատություններ» ՀՀ ԳԱԱ
 Շիրակի հայագիտական
 հետազոտությունների կենտրոն:
 խմբ.՝ Ս.Հայրապետյան, -Գյումրի:
 2016, հատոր XIX, 320 էջ:

Լույս տեսավ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» ժողովածուի XIX հատորը՝ 20 տպագրական մամուլ ծավալով, պրոֆ. Ս.Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ:

Հատորում տեղ են գտել 38 գիտական հոդվածներ, հաղորդումներ, հրապարակումներ՝ նվիրված հայագիտության տարբեր ոլորտներին:

Հնդեվրոպական շումերական առասպելաբանական փոխառնությունների պարզաբանման հարցերում առանձնահատուկ դեր է վերապահված Մեծ Հայքի Բարձր Հայքաշխարհին: Ս.Պետրոսյանի «Հնդեվրոպական և շումերական Հողմի աստծու բնօրրանը» հոդվածում հայկական և միջագետքյան առասպելաբանական նյութի տիպաբանական և լեզվաբանական վերլուծությունների հիման վրա ցույց է տրված, որ շումերաքաղական առասպելաբանության առանձին

կերպարների և նրանց հարակից նյութի խորքային շերտերի բացահայտումն ու իմաստավորումն անհնար է մինչև վերջ իրականացնել՝ առանց հաշվի առնելու հասկացությունների այն զուգորդումներն ու համադրումները, որոնք ծնվել են Հայկական լեռնաշխարհում, հնդեվրոպական ընդհանրության ակունքներում և արտացոլվել հայկական առասպելաբանաստեղծական պատկերացումներում և հայոց լեզվում:

Հեղինակի մյուս՝ «Շիրակում և Վանանում օձի և օձամանուկի պաշտամունքի շուրջ» հոդվածում /համահեղինակ՝ Լ.Պետրոսյան/, անդրադարձալով Էթիոնի երկրի բնակչության հնդեվրոպական ծագումն հաստատող պատմական ու լեզվաբանական բնույթի փաստերին և նկատի առնելով այն իրողությունը, որ Հնադարյան Շիրակն ու Վանանը ընդգրկված են եղել այս նույն մշակութային տարածքում, քննվում են Ախուրյանի ավազանի բնակչության օձապաշտության կարևոր նյութերն ու վարկածները:

Հայոց հնագույն հավատալիքներին է առնչվում նաև Լ.Եզանյանի հոդվածը, որի քննության առարկան Մեծ Սեպասարի մ.թ.ա. XXVIII-XXIV դդ. մի կառույցի մեջ՝ կրկնակի սալահատակի տակ բացված հորի բերանին գտնված անթուրծ կավից կուռքն է: Ըստ հեղինակային վարկածի՝ անթուրծ կավից կուռքը կնոջ խիստ սիմվոլիկ ձևով և յուրօրինակ նախշագարդմամբ խորհրդանշում է բնության պտղաբերող ուժերի և մայր աստվածուհու պաշտամունքը, ներկայացնում է մեռնող և վերածնվող բնության մարմնավորում, ստորերկրայք իջած, հողից ուժ առնող ու վերադարձող պտղաբերության անտեսանելի աստվածությունը:

Հայոց պաշտպանական կառույցների դասակարգումը, որը դիտարկվում է Հ. Խաչատրյանի հոդվածում, հնարավորություն է տալիս պնդելու, որ պաշտպանական ամրություններից ամենատարածվածը ամրոցներն

են: Վերջիններին մասին հիշատակությունները միջնադարյան պատմագրության մեջ ամփոփել է Բ. Վարդանյանը:

Ի. Ավագյանի «Պատահական գտածոներ Շիրակի Սպանդարյան գյուղի դամբարանադաշտից» հաղորդումը նվիրված է Ք.ա. X-VII դդ. վերաբերող հնագիտական նյութերի նկարագրությանն ու թվագրմանը:

Հատորում մեծ տեղ են գրավում պատմագիտական հոդվածները՝ անդրադառնալով հայոց պատմության և մասնավորապես պատմական Շիրակի տարբեր ժամանակաշրջանների, խնդրահարույց դրվագների պարզաբանմանն ու աղբյուրագիտական հիմնավորմանը: Դրանց թվում են Ա. Մանուչարյանի «Եկեղեցու ներսում արատավոր երևույթների դեմ պայքարի արտացոլումը Շիրակի վիմագրերում», Ա. Հարությունյանի «Հոռոմ գյուղը և Մբ Հոփսիմե նորահայտ արձանագրությունը», Հ. Մուրադյանի «Շորագյալի գավառակի /Արևմտյան Շիրակ/ վարչաժողովրդագրական նկարագիրը 1830-1870թթ.», Հ. Մելիք-Ադամյանի «XX դ. գերմանացի ճանապարհորդների բնագիտական և մշակութաբանական ուսումնասիրությունները Շիրակում», Ս. Հասան-Ջալալյանի /«Արցախ-Խաչենի գահերեց իշխան Ջալալ IV Հասան-Ջալալյանի հանդիպումը Իրանի Շահ Աբաս I-ի հետ», Ա. Ակոպովի «Տայքի պատկանելության հարցը վրացագիտության մեջ» հոդվածները:

«Գիտական ժողովածուներ» պարբերականի հատորներում պարբերաբար ներկայացվել են հայ ժողովրդի պատմամշակութային ժառանգության հիմնախնդիրներ արծարծող այլազգի գիտնականների հոդվածներ: Սույն հատորում ընդգրկված է Ա. Կանդորի «Հայերը չերքեզական հեծելազորային գնդի մարտական տարեգրության մեջ /1914-1916 թթ./», հոդվածը, որը նվիրված է Առաջին համաշխարհային պատերազմում չերքեզական հեծելազորային գնդում հայերի մասնակցության խնդրին: Աշխատանքում լայնորեն օգտագործված են հյուսիսկովկասյան արխիվների նորահայտ նյութեր, ինչպես նաև անձնական բազմաբնույթ գրական աղ-

բյուրներ և ռուս հեղինակների հետազոտություններ:

Հոդվածների մի զգալի մասը՝ որպես գիտական զեկուցումներ, կայացվել է 2016թ. ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնում անցկացված «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. հայագիտության արդի հիմնախնդիրներ» միջազգային 9-րդ գիտաժողովի աշխատանքների ընթացքում: Դրանց մեջ զգալի են Ալեքսանդրապոլի պատմությանն ու քաղաքային մշակույթին նվիրվածները. ««Շրբայրական օգնության» Ալեքսանդրապոլի կոմիտեի 1914-1916 թթ. գործունեության լուսաբանումն արևելյան մամուլի էջերում» /Ա. Հայրապետյան/, «1918-1920 թթ. Ալեքսանդրապոլը ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի և Հայաստանի ազգային արխիվի փաստաթղթերում» /Գ. Մախմուրյան/, «Ալեքսանդրապոլի հասարակական միտքը հայոց պետականակերտման գաղափարախոսության համատեքստում» /Գ. Այվազյան/, «Երեխաների սոցիալականացման ձևերն ու եղանակները Ալեքսանդրապոլում» /Գ. Բազեյան/, «Ալեքսանդրապոլի աշուղական համքարությունը աշուղ Խայաթի հուշերում» /Հ. Հարությունյան/, «Գյումրու Մբ ՅոթՎերք և Մբ Նշան եկեղեցիների արտաքին և ներքին հարդարանքը» /Բ. Վարդանյան/:

Հատորում կարևոր տեղ են զբաղեցրել նաև Ալեքսանդրապոլի մշակութային ավանդույթների ժառանգորդ Լենինականի քաղաքային կյանքին, ժողովրդագրությանն ու այլ խնդիրների նվիրված հրապարակումները: Ա. Բոյաջյանը, Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի գավառի օրինակով անդրադարձել է XX դ. առաջին քառորդին ՀՍԽՀ բնակչության սոցիալական կազմի փոփոխություններին՝ եզրահանգելով, որ բնակչության սոցիալական կազմի և իրադրության արմատական տեղաշարժերով պայմանավորված առաջին հերթին հասարակարգային և տնտեսահարաբերությունների փոփոխություններով, որոնք կապիտալիստական կարճատև հարաբերությունները փոխարինեցին նորով՝ սոցիալիստականով:

Ալեքսանդրապոլի գավառում հեղկումներից

խորհուրդների անցման շրջանում Խորհրդային պետականաշինության հիմնախնդիրներն են արժարժվել Կ.Ալեքսանյանի հոդվածում: Թ.Ադանյանը կատարել է 1926թ. Լենինականի և 1988թ. Սպիտակի երկրաշարժերի համեմատական վերլուծություն՝ փորձելով հասկանալ նույն խնդրի լուծմանն ուղղված ռազմավարությունների, գործընթացների ու կոնկրետ գործողությունների ընդհանրություններն ու տարբերությունները երկու երկրաշարժերից հետո: Կ.Սահակյանի և Ռ.Հովհաննիսյանի ուսումնասիրության առանցքում Գյումրին է՝ որպես ազգային ինքնության ու արժեքների կրող ստեղծարար քաղաք: Հ.Պիկիչյանն ընդհանրացրել է 20-րդ դարի 80-ական թվականներին Շիրակի երաժշտական կենցաղում տեղ գտած երևույթները՝ դիտարկելով ժողովրդական և արհեստավարժ երաժիշտների, նվագարանագործ վարպետների գործունեության հիմնական ոլորտները, ինչպես նաև հանրության ոչ բոլոր շերտերի համար բաց, այսպես կոչված, ընդհատակում գործող, մարզինալ երաժշտական միջավայրերի, կատարողների և երգացանկի նկարագիրը՝ համեմատելով երևանյան իրականության հետ: Գյումրու գերեզմանատների հուշարձանների տիպարանական և գեղարվեստական առանձնահատկություններն են ներկայացված Ա.Հայկազուն-Գրիգորյանի հոդվածում:

Հայ ազգագրության, բանահյուսության, արվեստի, թանգարանագիտության մասնահատուկ խնդիրներ են արժարժել իրենց հրապարակումներում Ա.Մալոյանը /«Դիտարկումներ ուժացած հայերի ևս մեկ էթնոգրականական խմբի մասին», Հ.Գալստյանը /«Թպղան հայ ժողովրդական հավատալիքներում և սնահավատական գրույցներում», Մ.Խենյանը / «Խորհրդատու և նվիրատու թռչունը Կարսի հրաշապատում հեքիաթներում», Է.Խենյանը /«Անեծք-սպառնալիքների և օրհնանք-բարեմաղթությունների կիրառումը Կարսի հեքիաթներում», Լ.Գևորգյանը /«Ազգագրության բացօթյա թանգարանների ձևավորման սոցիալ-տնտեսական պատճառները»/:

Հայ լեզվաբանության արդի խնդիրներ են արժարժում Մ.Խաչատրյանի, Ս.Եղիազարյանի, Ա.Ավագյանի, Հ.Մատիկյանի, Ա.Հովհաննիսյանի հրապարակումները:

Հատորի հրապարակումների ցանկում առանձնահատուկ տեղ է գրավում Ա.Տազեյանի հաղորդումը՝ նվիրված Բեյրութում 1970 թվականից հրատարակվող «Հայկազեան հայագիտական հանդես»-ի առաքելության, ներկա հիմնախնդիրներին և ապագա միտումներին:

Հատորը եզրափակվում է «Գիտական լրատու» խորագրի հարուստ տեղեկատվությամբ, նաև՝ հրատարակված բոլոր նյութերի անգլերեն ամփոփումներով:

Լույս տեսավ Կենտրոնի գիտաշխատող պատմ. գիտ. թեկնածու Ինգա Ավագյանի «Հիշողություններ մեր ընտանիքի պատմության մի քանի պահերից. Աղասի Մակարյանի հուշապատումը», որը հեղինակի՝ «Մեծ եղեռնը վերապրածները» մատենաշարի հինգերորդ գիրքն է:

Ինչպես և նախորդ չորսը, այն ևս ստեղծվել է իրական դեպքերի և փաստերի հենքի վրա: Գրքում մշակվել, պատմական փաստերին համադրվել են թե՛ Արևմտյան

թե՛ Արևելյան Հայաստանում 1915-1920 թթ. Հայոց եղեռնը վերապրած երզնկացի 16-ամյա պատանու՝ կոտորածից մազապուրծ Հովհաննես Թռչունյան-Հովհաննիսյանի հիշողությունները, որոնք ունեն պատմական, փաստագրական, աղբյուրագիտական և գեղարվեստական արժեք:

Գիրքը հազեցած է գիտական մեկնաբանական ծանոթագրություններով, պատմական քարտեզներով, լուսանկարներով, ինչպես նաև նրա խոսքում օգտագործված օտար բառերի և արտահայտությունների բառարանով:

Գիրքը հասցեագրված է Մեծ եղեռնի թեմայով զբաղվող գիտական հաստատություններին, պատմաբաններին, աղբյուրագետներին, ազգագրագետներին, բանասերներին, ժողովրդագրությամբ զբաղվողներին և ընթերցող լայն շրջանակներին: